

DRŽAVA, VREDNOSTNI SISTEMI *in* ~ŠOLSTVO~

(od konca 18. do sredine 20. stoletja)

Slovenski
ŠOLSKI
MUZEJ

DRŽAVA, VREDNOSTNI SYSTEMI *in* ~ŠOLSTVO~

(od konca 18. do sredine 20. stoletja)

Znanstveni simpozij

Knjižica izvlečkov

Slovenski šolski muzej
Ljubljana, 14. maja 2026

*Oblikovanje odgovornega
in kulturno zavednega
posameznika, ki izobrazbo razume
kot način služenja skupnosti*

DRŽAVA, VREDNOSTNI SISTEMI IN ŠOLSTVO NA SLOVENSKEM OZEMLJU OD MARIJE TEREZIJE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Ciljno usmerjena skrb moderne države za področje izobraževanja je na slovenskem ozemlju od šolskega zakonika Marije Terezije (1774) do druge svetovne vojne potekala ob upoštevanju predhodnih duhovno-etičnih vrednot. Tu je imela posebno vlogo Katoliška Cerkev z verskim poukom v šolah in s številnimi duhovniki, ki so opravljali pedagoški poklic. Tako država kot Cerkev sta prepoznavali svoje poslanstvo v vzgoji mladine, pri čemer sta v številnih primerih tvorno sodelovali, v drugih pa medsebojno tekmovali ali se izključevali. O tem priča zlasti vsebina zakonov, učnih načrtov, učbenikov, pedagoškega tiska in političnih polemik. V ozadju obeh nosilk družbene avtoritete ni bilo zgolj posredovanje znanja, temveč oblikovanje človeka v krepostno in skupnostno naravnano osebo pod vplivom določenih vrednostnih sistemov (katolištvo, narodnost, liberalizem ...).

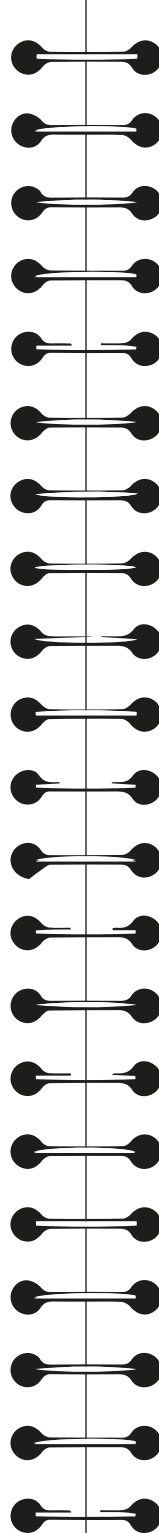
Marija Terezija (vladala: 1740–1780) in njen sin Jožef II. (vladal: 1780–1790) sta s šolskim zakonikom in drugimi ukrepi v duhu razsvetljenstva poudarila, da je področje izobraževanja ena od glavnih skrbi države (*politicum*). Pri tem se nista odrekla tradicionalni vlogi katolištva v habsburških deže-

↑
Slika na prejšnji strani:
Stilizirana upodobitev
sv. Maksimilijana (ok.
230–284), škofa in
mučenca v starorimski
Celeji (predhodnici
mesta Celje), iz notra-
nje naslovne strani pri-
ročnika za podeželsko
mladino *Blaže in Neži-
ca v nedeljski šoli* (1842,
tretja izdaja 1857). Delo,
posvečeno pobožnosti,
delovnim navadam in
splošno razgledane-
mu življenju, je sestavil
Anton Martin Slomšek
(1800–1862), duhovnik,
profesor v celovškem
semenišču, narodni
buditelj in kasnejši la-
vantinski/mariborski
škof. Knjižnica Sloven-
skega šolskega muzeja,
sig. 6130.

lah, temveč sta za krepitev monarhije med drugim uporabila duhovno-moralno sporočilo, ustanove in pedagoško osebje, ki je izhajalo iz cerkvenega okvira. Podrejenost Cerkve državi se je dodatno okrepila po letu 1806, ko je šolski zakonik cesarja Franca I. (vladal: 1792–1835) skrb za širjenje izobraževanja pretežno zaupal katoliškim škofijam. Z urejenim sistemom, rednim financiranjem in usposobljenimi laičnimi pedagogi je država (osnovno) šolstvo v celoti nadzorovala šele od reforme leta 1869, vendar je tudi poslej verouk ostajal eden od obveznih predmetov, prisoten na različnih ravneh izobraževanja.

V drugi polovici 19. stoletja se je prevlada katoliškega svetovnega nazora postopno umikala novim idejam, zlasti empirizmu, liberalizmu in nacionalizmu. Področje izobraževanja je tedaj postalo eno od najbolj opaznih prizorišč t. i. kulturnega boja. Ta se ni odvijal zgolj v idejno-političnem smislu, kjer se je najbolj izrazito kazala razlika med konservativci in liberalci, temveč tudi v narodnostnem, kjer je prihajalo predvsem do ostrih nasprotij med spodbujevalci splošne prevlade nemškega jezika in zagovorniki enakopravne javne prisotnosti drugih ljudskih jezikov, npr. slovenščine.

Po letu 1918, ko je s koncem prve svetovne vojne propadla Avstro-Ogrska monarhija, se je osrednji del slovenskega ozemlja po približno tisočletju znašel v državnem okviru, ki je bil večinsko nekatališki in je prisegal na vrednoto verske svobode. Toda tudi vse bolj sekularna Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (po letu 1929 imenovana

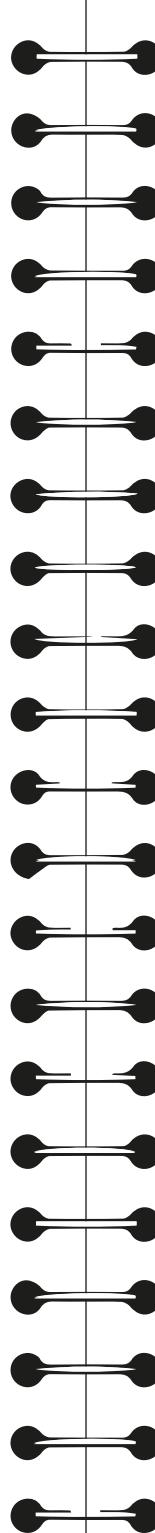
Kraljevina Jugoslavija) je med ustanovnimi člani prve slovenske univerze priznala teološko fakulteto, ohranjala konfesionalno zasebno šolstvo in poudarjala pomen seznanjenosti z duhovno-moralnimi podlagami religije, ki je tradicionalno prevladovala v določenem okolju. Globlje spremembe v smeri odstranitve verskih vsebin in skupnosti iz šolstva in širše javnosti, ki so pomenile popolno zmago državne socialistične ideologije, so na slovenskem ozemlju nastopile šele po koncu druge svetovne vojne.

Ker delovanje sodobne večkulturne in sekularne družbe zahteva kritičen, a hkrati spoštljiv odnos do verskih izročil, vrednostnih sistemov in preteklih praks v izobraževanju, Slovenski šolski muzej (SŠM) načrtuje več dejavnosti za njihovo sodobno osvetlitev. Na ta način želi okrepiti svoje raziskovalno poslanstvo, nadgraditi vsebine stalne razstave »Šola je zakon!« in prispevati k širšemu družbenemu premisleku. Nosilna dejavnost omenjene osvetlitve je znanstveni simpozij »Država, vrednostni sistemi in šolstvo (od konca 18. do sredine 20. stoletja)«, ki poteka 14. maja 2026 v knjižnici SŠM. Nastopajoči na simpoziju iz različnih raziskovalnih, izobraževalnih in kulturnih organizacij bodo svoje prispevke objavili v tematski številki revije *Šolska kronika*. Simpozij sestavljajo trije vsebinski sklopi, ki pretežno obravnavajo avstrijsko obdobje od začetkov uvajanja množično dostopnega osnovnega šolstva pod Marijo Terezijo do prve svetovne vojne (1914–1918), segajo pa tudi v obdobje prve in druge Jugoslavije. Na tej podlagi je poseganje

države, Cerkve in drugih deležnikov na področje šolstva obravnavano v daljšem časovnem loku in širšem idejno-političnem kontekstu.

Prvi tematski sklop, naslovljen »Preplet religije in znanja«, ki ga moderira Anton Arko iz SŠM, pokrivajo Simon Malmenvall iz SŠM in Teološke fakultete Univerze v Ljubljani, Renato Podbersič iz Študijskega centra za narodno spravo in Stane Okoliš iz SŠM. Drugi tematski sklop z naslovom »Družbeni naboj šolstva«, ki ga moderira Simon Malmenvall, oblikujejo Aleš Maver s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Robert Devetak z Inštituta za narodnostna vprašanja in Fakultete za humanistiko Univerze v Novi Gorici, Barbara Riman z Inštituta za narodnostna vprašanja ter Kristina Riman s Fakultete za vzgojne in izobraževalne znanosti Univerze Jurija Dobrile v Pulju. Tretji tematski sklop, katerega naslov se glasi »Šolstvo znotraj in zunaj političnih omejitev« in ki ga moderira Renato Podbersič, napolnjujejo David Hazemali s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Matic Intihar iz SŠM, Matic Batič s Študijskega centra za narodno spravo ter Nik Trontelj s Teološke fakultete Univerze v Ljubljani in Fakultete za pravo in ekonomijo.

Dr. Simon Malmenvall

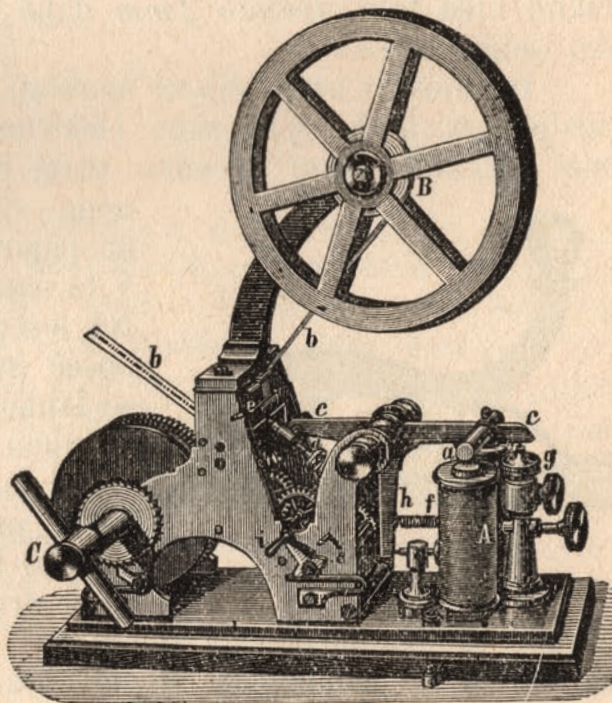

Slika na naslednji strani: Odlomek o elektromagnetih iz priročnika o osnovah fizike za odraslo podeželsko prebivalstvo, ki je služil tudi kot dopolnilna učna knjiga za srednje šole. Omenjeni priročnik je prvo poljudnoznanstveno delo za področje fizike v slovenskem jeziku, s čimer je prispeval k razvoju slovenskega strokovnega izrazja. V času razcveta naravoslovnih znanosti in ideje empirizma ga je sestavil Henrik Schreiner (1850–1920), matematik in fizik, profesor na različnih avstrijskih srednjih šolah in ravnatelj učiteljsišča v Mariboru. *Fizika ali nauk o prirodi: s posebnim ozirom na potrebe kmetskega stanú*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1889–1891, str. 170. Knjižnica Slovenskega šolskega muzeja, sig. 1889.

epričamo, da je galvanski tok pred vsem pr
 nitreje prenašati vesti v najbolj oddaljene kraj
 kaj, da se pomika isti z neizmerno hitrostj
 se galvanski tok v 1 sekundi pomika najma
 40.000 zemljepisnih milj) daleč, t. j. galvansi
 pot okoli zemlje v 1 sekundi blizu desetkra

o zadosti
 omo raz-
 jev pi-
 v. Ta-le
 salnega
 ijemala;
 in 3. iz
 aterije
 ni žica-
 so imeno-
 java med
 je treba,

ši del pi-
 ci ga nam
 a 75. je,
 povedali,
 Tá-le se-
 iz dvojih
 vtaknje-

Slika 75.

ulja A, ki sta ovita z bakrenimi žicami, omota
 Od spodaj ste imenovani palici zvezani po ž
 tako da vse skupaj dela podkovast magne
 ma koncema železnih palic se nahaja poprečr
 a, pričvrščena na medeno palico c c. Palic
 m središču lahko vrtljiva okoli osi in ima r
 nekoliko pošev nastavljen nivalni klin

**ZNANSTVENI SIMPOZIJ
 DRŽAVA, VREDNOSTNI SISTEMI
 IN ŠOLSTVO**

Program

Slovenski šolski muzej,
 Plečnikov trg 1, Ljubljana
 14. maja 2026

🕒 9.00–9.10

UVODNI NAGOVOR

(Moderator: Andreja Cigale)

Stane Okoliš • direktor Slovenskega šolskega muzeja

~

🕒 9.10–10.25

PREPLET RELIGIJE IN ZNANJA

(Moderator: Anton Arko)

Simon Malmenvall • Sodelovanje države in Cerkve pri nastajanju obveznega šolstva v terezijansko-jožefinskem obdobju

Renato Podbersič • Rabin Izak Reggio iz Gorice

Stane Okoliš • Cerkevni nadzor v državnem šolstvu

Razprava

~

🕒 10.25–10.40 **ODMOR**

🕒 10.40–12.15

DRUŽBENI NABOJ ŠOLSTVA

(Moderator: Simon Malmenvall)

Aleš Maver • Cerkev in šola v očeh mariborskega svobodomiselnega meščanstva v zadnji tretjini 19. stoletja

Robert Devetak • Pogled katoliškega tiska na javno delovanje učiteljic v zadnji tretjini 19. stoletja

Barbara Riman • Slovenski učitelji v cesarskih in kraljevih gimnazijah na Hrvaškem

Kristina Riman • Prevladujoči vrednotni sistemi v pripovedih za otroke učitelja Ljudevita Tomšiča

Razprava

~

🕒 12.15–12.30 **ODMOR**

🕒 12.30–14.05

ŠOLSTVO ZNOTRAJ IN ZUNAJ POLITIČNIH OMEJITEV

(Moderator: Renato Podbersič)

David Hazemali • Vojna v učilnici: šolstvo, patriotizem in amerikanizacija slovenskih priseljencev v ZDA med prvo svetovno vojno (1917–1918)

Matic Intihar • Vloga Cerkve pri izobraževanju in vzgoji slovenske mladine v Argentini pred drugo svetovno vojno

Matic Batič • Fašistično šolstvo na Primorskem: med italijanizacijo in antropološko revolucijo

Nik Trontelj • Prof. dr. Vilko Fajdiga in njegov odnos do družbene stvarnosti v Sloveniji po drugi svetovni vojni

Razprava in zaključek

~

Simon Malmenvall

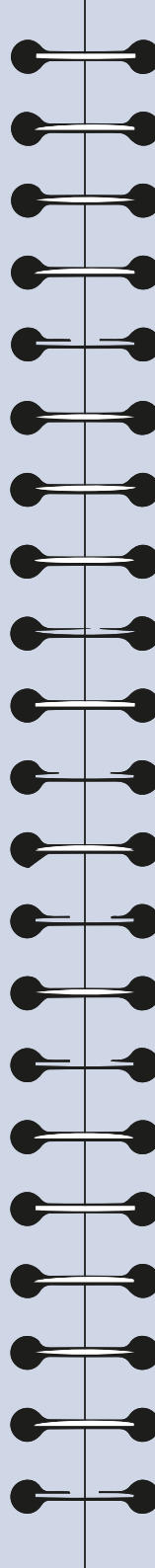
kustos, izredni profesor (Slovenski šolski muzej;
Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani)

SODELOVANJE DRŽAVE IN CERKVE PRI NASTAJANJU OBVEZNEGA ŠOLSTVA V TEREZIJSKO- JOŽEFINSKEM OBDOBJU

~

Izvleček

Državno vodeno osnovno šolstvo, ki je postalo tudi obvezno, se je v Avstriji začelo oblikovati ob koncu 18. stoletja. Razsvetljenske ideje, vse bolj centralizirane državne strukture in organizacijska moč Katoliške Cerkve so se povezale v prepleten sistem, ki je omogočil nastajanje šolske mreže in postopno rast pismenosti. Terezijansko-jožefinske reforme, zlasti Splošni šolski red iz leta 1774, so institucionalizirale sodelovanje med državo in Cerkvijo pri vzpostavljanju obveznega izobraževanja, namenjenega oblikovanju razumsko mislečega, delavnega in moralno odgovornega posameznika. Primerjava z razmerami v Prusiji kaže, da je bil napredek osnovnega šolstva tesno povezan s prizadevanji za gospodarsko in vojaško krepitev države, medtem ko so reformne oblike krščanstva zagotavljale etično legitimnost izobraževalnega sistema in državnih oblasti. V tem okviru je tudi na slovenskem ozemlju, vključenem v habsburško Avstrijo, ob koncu 18. stoletja začelo prodirati prepričanje, ki je pismenost in izobraževanje razumelo kot družbeni vrednoti.

Dolgoročno je sodelovanje med državno politiko in cerkvenimi ustanovami ustvarilo pogoje za večjo dostopnost znanja in družbeni razvoj.

Ključne besede

Splošni šolski red (1774), Marija Terezija, Jožef II., habsburška Avstrija, izobraževalne reforme, razsvetljsko katolištvo, pietizem

Renato Podbersič

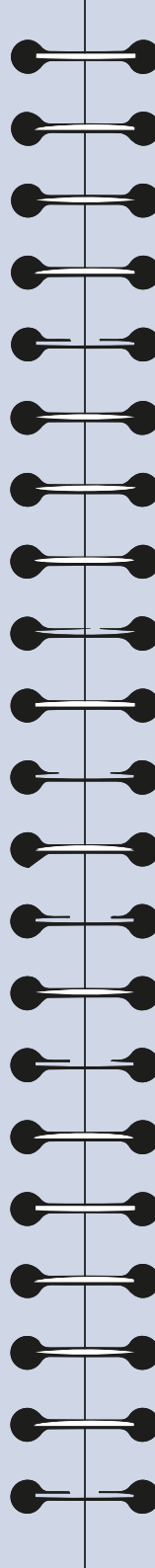
znanstveni sodelavec (Študijski center za narodno spravo)

RABIN IZAK REGGIO IZ GORICE

~

Izvleček

Prvo polovico 19. stoletja je med goriškimi Judi najbolj zaznamoval Izak Samuel Reggio (Isacco Samuele Reggio, 1784–1855), ki se je v svojih delih vedno znova podpisoval kot »Goričan«. Družina je izvirala iz mesta Reggio Calabria v južni Italiji, v Gorico pa se je že preselil Izakov oče Abram Vita Reggio. Versko izobrazbo je Izaku nudil oče, splošno izobrazbo pa je pridobival na goriški gimnaziji. Poklicno pot je Izak Reggio začel v Trstu, leta 1809 pa so ga Francozi imenovali za profesorja na liceju v Gorici. Zasledimo ga tudi med ustanovitelji rabinskega kolegija v Padovi leta 1829. Šlo je za prvi sodobni rabinski seminar. Leta 1846 je nasledil očeta Abrama, neplačano službo rabina v Gorici pa je opravljal do svoje smrti. Rabin Reggio je veliko prevajal, predvsem biblična besedila. Pisal je znanstvene in zgodovinske razprave o judovstvu, hkrati pa se je posvečal tudi kabali. Njegova besedila so objavljali v tujini, veliko si je dopisoval z judovskimi izobraženci po Evropi, večinoma v hebrejščini. V Gorici se je družil s Stefanom Kociančičem, znamenitim profesorjem na goriškem bogoslovnem semenišču. Rabin Izak Reggio je bil član akademij za orientalske študije v Leipzigu in Halleju, prijel pa se ga je tudi vzde-

vek »italijanski Mojzes Mendelssohn«. Oče in sin Reggio sta bila pomembna predstavnika gibanja haskala, judovskega razsvetljenstva.

Ključne besede

rabin Isacco Samuele Reggio, Judje v Gorici, rabin Abram Vita Reggio, judovsko izobraževanje, rabinski kolegij v Padovi, haskala

Stane Okoliš

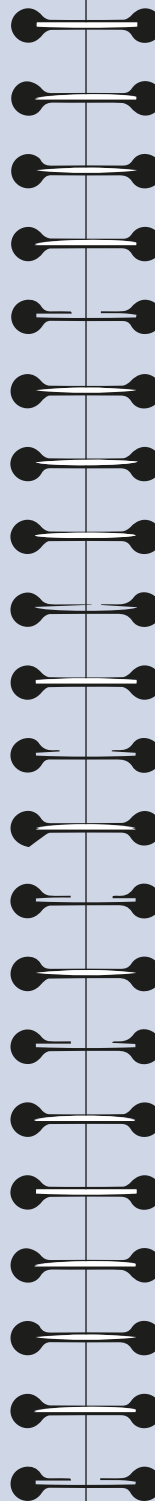
direktor, muzejski svetovalec (Slovenski šolski muzej)

CERKVENI NADZOR V DRŽAVNEM ŠOLSTVU

~

Izvleček

Pred terezijansko-jožefinskimi šolskimi reformami je večina šolskih ustanov delovala pod okriljem Katoliške Cerkve. Centralizirana absolutistična država brez njenega sodelovanja in na račun cerkvenega premoženja tudi ne bi mogla izvesti načrtovanih šolskih reform. Z vpeljavo normalne in nove učne metode je sicer vzpostavila delujoč osnovnošolski sistem, ki pa pod vladarico Marijo Terezijo ni zajel pričakovanega števila za šolo sposobnih otrok. Tudi izvajanje ostrih ukrepov pri uresničevanju reformnih ciljev pod cesarjem Jožefom II. ni prineslo dolgotrajnih rešitev. Ker je zaradi vplivov francoske revolucije nastal strah pred kvarnimi posledicami novih idej, so že sredi devetdesetih let 18. stoletja začeli z revizijo dotedanjšega razvoja državnega šolstva. Večji poudarek je bil na vzgojnih ciljih šole. Temelji terezijansko-jožefinskega šolskega sistema so v Politični šolski ustavi (1805) sicer ostali, vendar je šolsko nadzorstvo na srednji in nižji stopnji šolske uprave prevzela Cerkev, ki je v službi države bdela nad vsebino in izvajanjem pouka ter nad učitelji. Še večjo vlogo v šoli je dobil verouk, ki so ga lahko poučevali le kateheti. Ker je imela Cerkev na

prebivalstvo večji vpliv kot država, so tudi šolsko upravo prilagodili cerkveni upravni organizaciji. Razvoj državnega osnovnega šolstva si takrat brez sodelovanja Cerkve ni bilo mogoče predstavljati. Z revolucijo leta 1848 se je njen vpliv v šoli manjšal, vendar se je s konkordatom med Svetim sedežem in Avstrijskim cesarstvom (1855) ponovno okrepil. Z liberalnim šolskim zakonom (1869) je Cerkev dobila svoje zastopnike v šolskih svetih na vseh ravneh šolske uprave, ohranila pa je tudi avtonomijo nad izvajanjem in nadzorom verouka.

Ključne besede

cerkveni šolski nadzor, državno šolstvo, Politična šolska ustava, verouk, konkordat med Svetim sedežem in Avstrijskim cesarstvom

Aleš Maver

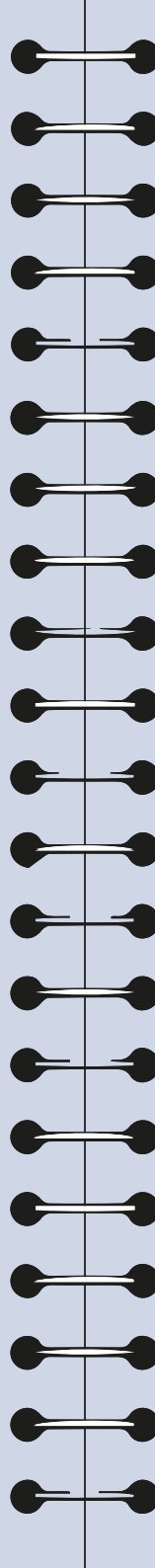
izredni profesor (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru)

CERKEV IN ŠOLA V OČEH MARIBORSKEGA SVOBODOMISELNEGA MEŠČANSTVA V ZADNJI TRETJINI 19. STOLETJA

~

Izvleček

Prispevek je posvečen razmislekom svobodomiselnega mariborskega meščanstva o razmerju med Katoliško Cerkvijo in izobraževalnim sistemom s poudarkom na obdobju med letoma 1867 in 1895, med uveljavitvijo decembrske ustave in celjsko gimnazijsko krizo. Prva leta tega obdobja je zaznamovalo sprejemanje nove šolske zakonodaje, ki je sovpadalo z »rezanjem peruti«
Katoliški Cerkvi in postopnim odpravljanjem do Cerkve velikodušnega konkordata. Hkrati je bil ravno boj zoper konkordat in za liberalno šolsko reformo nekakšna kristalizacijska točka, ob kateri se je velik del spodnještajerskega meščanstva opredelil ne le za liberalizem, marveč tudi za pripadnost ali vsaj naklonjenost nemškemu kulturnemu krogu. Osrednje glasilo takšnih pogledov je bil mariborski nemški list *Marburger Zeitung*, zato je njegovo pisanje v jedru prispevka. Seveda pa sta tako svobodomiselni tabor v Mariboru in v večini s Slovenci poseljenem delu Štajerske kot njegov osrednji časopis v približno treh obravnavanih de-

setletjih doživljala pomembne idejne spremembe. Opazovali bomo zlasti, kako se je spreminjalo že v izhodišču obremenjeno razmerje do javnega mesta katolištva v šoli in družbi in v kakšni povezavi so bile spremembe z dojemanjem slovensko govorečega prebivalstva in njegovih političnih teženj, ki se jih je med svobodomiselnim meščanstvom že zgodaj prijela oznaka nazadnjaštva.

Ključne besede

Marburger Zeitung, avstrijski konkordat, Cerkev in država v Habsburški monarhiji, Nemcem priznani Slovenci, šolska reforma, učni jezik

Robert Devetak

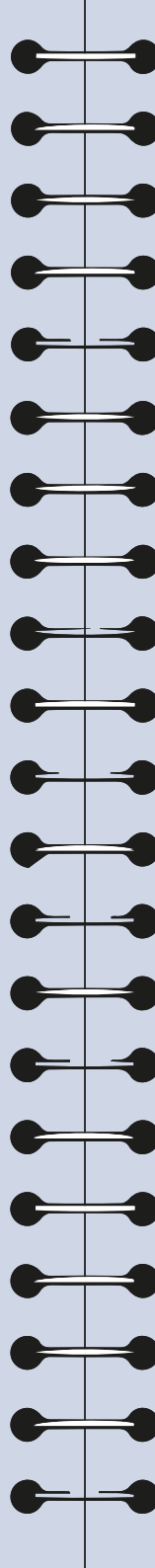
znanstveni sodelavec, docent (Inštitut za narodnostna vprašanja; Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici)

POGLED KATOLIŠKEGA TISKA NA JAVNO DELOVANJE UČITELJIC V ZADNJI TRETJINI 19. STOLETJA

~

Izvleček

Osnovnošolski zakon iz leta 1869 je med drugim omogočil ženskam pridobitev formalne izobrazbe na učiteljskih in s tem dostop do pedagoškega poklica. Šlo je za redko obliko nadaljevanja izobraževanja po osnovni šoli, poklic učiteljice pa je zanje predstavljal eno pomembnejših zaposlitvenih možnosti. Ženske so se od začetka sedemdesetih let 19. stoletja začele množično vključevati v učiteljske vrste in so v nekaterih slovenskih deželah do začetka 20. stoletja že predstavljale večino pedagoškega kadra v osnovnih šolah. Hkrati so se učiteljice do konca 19. stoletja uveljavile kot vodilne predstavnice v razvijajočem se emancipacijskem gibanju, ustanovljale so različna društva in podružnice (npr. pri Družbi sv. Cirila in Metoda), aktivne pa so bile tudi v slovenskem narodnem gibanju. Širša družba se je na te spremembe in dejavnosti različno odzivala. Prispevek se bo osredotočil na zapise v nekaterih vodilnih katoliških časopisih (*Rimski katolik*, *Zgodnja danica*, *Drobtinice*), kjer so različni akterji pogosto analizirali in obravnavali delo ter javno udejstvovanje učiteljic.

Na ta način bo pridobljen pomemben vpogled v raznolik odnos med Katoliško Cerkvijo in ženskim pedagoškim kadrom v obdobju hitrih in daljnosežnih družbenih sprememb.

Ključne besede

katoliški tisk, učiteljice, ženska učiteljska, ženska emancipacija, Katoliška Cerkev

Barbara Riman

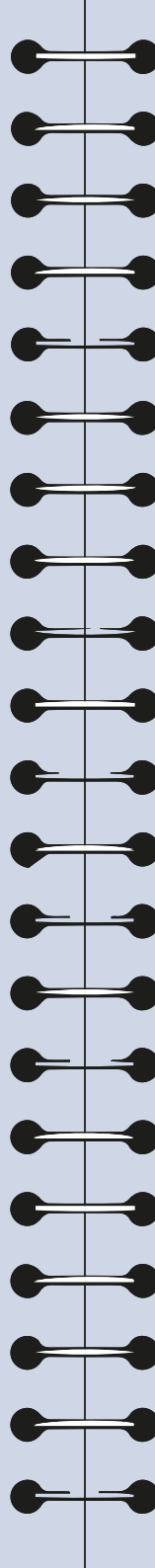
višja znanstvena sodelavka (Inštitut za narodnostna vprašanja)

SLOVENSKI UČITELJI V CESARSKIH IN KRALJEVIH GIMNAZIJAH NA HRVAŠKEM

~

Izvleček

Prispevek obravnava delovanje izbranih slovenskih profesorjev, ki so v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja poučevali v cesarskih in kraljevih gimnazijah na ozemlju današnje Hrvaške. V ospredju so posamezniki, ki so bili iz različnih strukturnih, institucionalnih in političnih razlogov vključeni v hrvaški šolski prostor ter so s svojim pedagoškim, kulturnim in javnim delovanjem pomembno zaznamovali lokalna okolja, v katerih so delovali. Posebna pozornost je namenjena primerom slovenskih profesorjev, ki v slovenski in hrvaški znanosti doslej niso bili sistematično obravnavani in o katerih obstajajo zgolj fragmentarni zapisi. Z analizo njihovih življenjskih in poklicnih poti, ki so jih vodile skozi gimnazije v različnih delih Hrvaške – od obmejnih območij ob današnji slovensko-hrvaški meji do Slavonije ter urbanih središč v Splitu in Dubrovniku –, prispevek pokaže, da so ti posamezniki delovali kot pomembni akterji posredovanja znanja, kulturnih praks in idej. Kljub njihovi prepoznavnosti v času delovanja je bil njihov prispevek v kasnejših nacionalnih zgodovinopisjih pogosto potisnjen na rob kolektivnega zgodovinskega spomina.

Ključne besede: slovenski učitelji, gimnazijsko šolstvo, cesarske in kraljeve gimnazije, Hrvaška, Habsburška monarhija

Kristina Riman

redna profesorica (Fakulteta za vzgojne in izobraževalne znanosti Univerze Jurija Dobrile v Pulju)

PREVLADUJOČI VREDNOTNI SISTEMI V PRIPOVEDIH ZA OTROKE UČITELJA LJUDEVITA TOMŠIČA

~

Izvleček

V prispevku analiziramo književno-pedagoški opus Ljudevita Tomšiča (1843–1902), uglednega učitelja in pisatelja slovenskega rodu, ki je svoje poklicno življenje posvetil razvoju hrvaškega šolstva in mladinske književnosti. Tomšičevo ustvarjanje obravnavamo kot reprezentativen primer kanona mladinske književnosti druge polovice 19. stoletja, v katerem je estetska funkcija besedila neločljivo povezana z njegovo razsvetljsko in vzgojno vlogo znotraj takratnega institucionalnega okvira. S tematsko analizo Tomšičevih proznih del razkrivamo prevladujoče vrednotne sisteme, ki so delovali kot moralne smernice za mlade rodove. Izvedena analiza kaže, da so njegove pripovedi kljub strogim didaktičnim okvirom svojega časa uspešno integrirale državne izobraževalne cilje s plemenitimi ideali meščanske humanosti, s čimer si je Tomšič zagotovil status kanonskega avtorja v zgodovini obeh književnosti.

Ključne besede

Ljudevit Tomšič, mladinska pripoved, vrednotni sistemi, književni kanon, slovensko-hrvaške vezi, didaktičnost

David Hazemali

docent (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru)

VOJNA V UČILNICI: ŠOLSTVO, PATRIOTIZEM IN AMERIKANIZACIJA SLOVENSКИH PRISELJENCEV V ZDA MED PRVO SVETOVNO VOJNO (1917–1918)

~

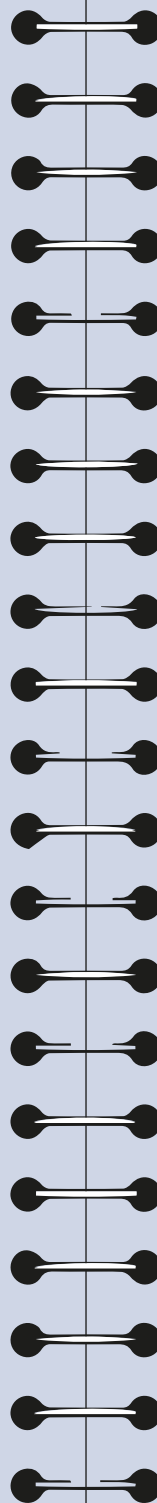
Izvleček

Aprila leta 1917 so Združene države Amerike vstopile v prvo svetovno vojno, s čimer so se javne in zasebne šole v nekaj mesecih preoblikovale v ključne ustanove t. i. domače fronte. V ospredje so stopili patriotizem, lojalnost državi in množična mobilizacija učencev, dijakov, študentov ter učiteljskega in profesorskega kadra v podporo ameriškemu vojnemu naporu. Šola je postala prostor napetosti med prisilo in priložnostjo – med zaježitvijo javne jezikovne in etnične vidnosti ter pridobivanjem državljskih kompetenc in formalnega statusa. Prispevek pokaže, kako so oblasti v vojnih mesecih šole vpletle v državljansko vzgojo v službi vojne in v programe amerikanizacije; oba sklopa so utemeljevale kot varnostno in politično nujo, ne zgolj kot jezikovno prilagoditev. V središču obravnave je izkušnja takrat mlade in razpršene slovensko-ameriške skupnosti s poudarkom na dveh okoljih: mestnem Clevelandu (Ohio) in ruralno-industrijskem Elyju (Minnesota). Skozi prizmo vojnih amerikanizacijskih ukrepov prispevek analizira učinke vojne

na javne in župnijske šole ter večerne tečaje za odrasle. Pri tem skuša odgovoriti na vprašanje, kako je slovensko-ameriška skupnost med vojno na eni strani občutila pritisk lojalnostnega, političnega ter jezikovno-kulturnega poenotenja v podporo ameriškemu vojnemu naporu, na drugi pa izkoristila nove možnosti vključevanja v ameriško družbo.

Ključne besede

prva svetovna vojna, ZDA, šolstvo v ZDA, slovensko-ameriška skupnost, amerikanizacija, propaganda

Matic Intihar

kustos (Slovenski šolski muzej)

VLOGA CERKVE PRI IZOBRAŽEVANJU IN VZGOJI SLOVENSKE MLADINE V ARGENTINI PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

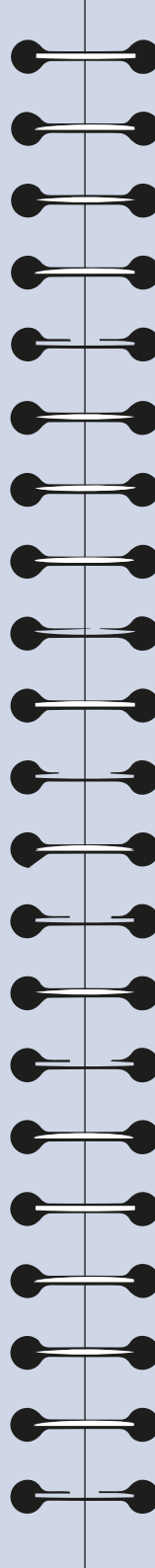
~

Izvleček

Od sedemdesetih let 19. stoletja je Argentina začela odločno spodbujati priseljevanje. V tem obdobju se je v Argentini pojavila prva manjša skupina slovenskih izseljencev. Približno 50 primorskih družin se je naselilo v provincah Entre Ríos in Santa Fe. Največ Slovencev pa se je v Južno Ameriko izselilo v obdobju med obema svetovnim vojnama. Ocenjujejo, da je šlo za okoli 30 tisoč ljudi, od katerih se jih je največ zateklo prav v Argentino. Med izseljenci so prevladovali Primorci, manj je bilo Prekmurcev, najmanj pa Beneških Slovencev. Večina se jih je ustalila v Buenos Airesu. Z leti so začela nastajati slovenska društva. V nekaterih so potekali šolski tečaji, pri katerih so sodelovali tudi slovenski duhovniki in redovnice. Dejavne so bile predvsem mariborske šolske sestre. Prvi slovenski izseljenski duhovnik v tej državi je bil Jože Kastelic, ki je v Argentino prišel leta 1933. Nekaj let pozneje se mu je pridružil še Janez Hladnik. Urejala sta tednik *Duhovno življenje*, ki je poleg verskih vsebin spodbujal tudi ohranjanje slovenske narodne zavesti. Časopis je vseboval rubrike za različne starostne skupine,

med drugim za mladino, ki je tako lahko brala in se učila v maternem jeziku.

Ključne besede: Argentina, Janez Hladnik, Kato-liška Cerkev, slovensko izseljenstvo, šolske sestre, šolstvo v izseljenstvu

Matic Batič

znanstveni sodelavec (Študijski center za narodno spravo)

FAŠISTIČNO ŠOLSTVO NA PRIMORSKEM: MED ITALIJANIZACIJO IN ANTROPOLOŠKO REVOLUCIJO

~

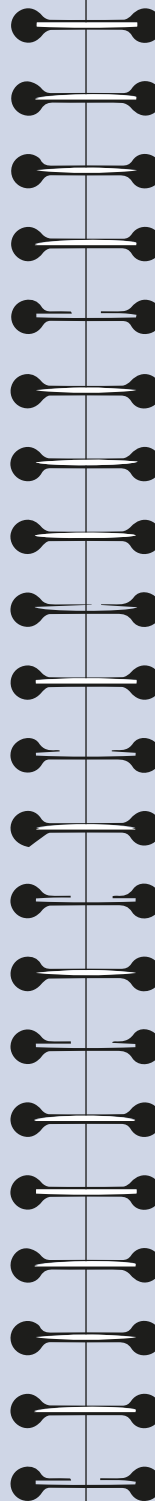
Izvleček

V času med obema svetovnjima vojnama je zahodni del s Slovenci poseljenega ozemlja (Primorska) sodil v okvir Kraljevine Italije, v kateri je med letoma 1922 in 1943 vladal fašistični režim. Italijanska politika je stremela k sistematični italijanizaciji slovenskega prebivalstva, pri čemer je imelo šolstvo odločilno vlogo, saj je predstavljalo eno od osrednjih orodij raznarodovalnih procesov. Glede na to ni presenetljivo, da so bile dosedanje raziskave italijanskega šolstva na Primorskem v tem obdobju usmerjene predvsem v proučevanje italijanizacije, medtem ko je bilo drugim značilnostim šolskega sistema namenjene manj pozornosti. Toda italijansko šolstvo je poleg jezikovne in kulturne asimilacije posredovalo tudi specifične politične in družbene vsebine fašističnega režima, katerih namen je bil oblikovati zveste in ideološko »pravilne« državljanke. Namen prispevka je zato osvetliti fašistično šolo na Primorskem z vidika t. i. antropološke revolucije, torej projekta oblikovanja »novega Italijana«, ki ga je fašistični režim želel uresničevati (tudi) prek vzgoje

in izobraževanja. Njegov namen je pokazati, kako je šolstvo delovalo kot celostno orodje fašistične družbene in politične preobrazbe, ki na Primorskem ni bila omejena zgolj na proces italijanizacije.

Ključne besede

Primorska, fašizem, šolstvo, italijanizacija, antropološka revolucija

Nik Trontelj

docent (Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani; Fakulteta za pravo in ekonomijo)

PROF. DR. VILKO FAJDIGA IN NJEGOV ODNOS DO DRUŽBENE STVARNOSTI V SLOVENIJI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

~

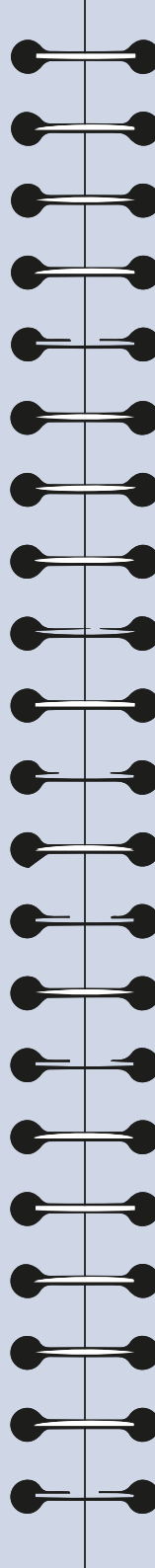
Izvleček

Teolog dr. Vilko Fajdiga (1903–1984), dolgoletni predavatelj na Teološki fakulteti v Ljubljani, je eden pomembnih predstavnikov omenjene ustanove v obdobju po drugi svetovni vojni, saj je na fakulteti poleg pedagoškega in raziskovalnega dela dolga leta opravljal tudi vodstvene službe. V času vsesplošnih napetosti med Katoliško Cerkvijo in državo ter velikih preizkušenj za Teološko fakulteto (leta 1952 je bila izključena z ljubljanske univerze in javnega šolstva) je veljal za politično zmernega posameznika, ki si je prizadeval za uspešno sobivanje katoličanov s predstavniki nove socialistične stvarnosti ter si pridobil zaupanje nosilcev državne oblasti, čeprav se pri tem ni pregrešil zoper svoje krščansko in duhovniško poslanstvo. Glavni razlog za Fajdigovo »sredinsko« ali celo »napredno« držo v odnosu do povojnih družbenih sprememb izhaja iz njegove osebne teologije, ki jo je imenoval praktična apologetika. Pri njej je razvijal pastoralni pristop, ki je poudarjal večjo odprtost do sveta zunaj Cerkve ter razumevanje ljudi v tedanji sekularizirani družbi. Smernice, ki jih je

razvijal na strokovni ravni, so se kazale tudi v njegovem praktičnem delovanju.

Ključne besede

Vilko Fajdiga, Teološka fakulteta, socializem, praktična apologetika, pastoralni pristop

Slika na naslednji strani: Slavilna podoba jugoslovanskih kraljev Petra I. (vladal: 1903/1918–1921) in Aleksandra I. (vladal: 1921–1934) z državnim grbom iz osnovnošolske čitanke, ki jo je sestavil Pavle Flere (1883–1963), slovenski pedagog in referent za osnovno šolstvo (1924–1939) na ministrstvu za prosveto v Beogradu. Po prvi svetovni vojni se je osrednji del slovenskega ozemlja prvič znašel v državnem okviru, ki je bil večinsko nekatoliški in slovanski. Pavle Flere, *Za vse leto: čitanka za drugi razred osnovnih šol*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1938, str. 11. Knjižnica Slovenskega šolskega muzeja, sig. 42196.

Organizacija: Slovenski šolski muzej (SŠM)

Organizacijski odbor: dr. Simon Malmenvall (koordinator, SŠM), mag. Stane Okoliš (SŠM), dr. Matic Batič (Študijski center za narodno spravo), dr. Robert Devetak (Inštitut za narodnostna vprašanja)

Urednik in avtor spremnega besedila: dr. Simon Malmenvall

Jezikovni pregled: Marjeta Žebovec

Oblikovanje: Irena Gubanc, Teja Jalovec

Ilustracija na naslovnici: Irena Gubanc, ustvarjeno s pomočjo UI, na podlagi zgodovinske reference in avtorskega koncepta. Zgodovinski koncept izhaja iz stilizirane upodobitve pouka ob koncu 18. stoletja v prvem znanstvenem pregledu zgodovine državnega izobraževalnega sistema v Avstriji. Na sliki je prikazan katoliški duhovnik, ki vodi izpit za sprejem novega učitelja, s čimer je poudarjeno sodelovanje Katoliške Cerkve in države pri vzpostavljanju šolske mreže. Joseph Alexander von Helfert, *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, Praga, 1860, str. XXXII. Knjižnica Slovenskega šolskega muzeja, sig. 11280/1.

Oblikovalska realizacija in tisk: Matjaž Kavar, RAORA, d. o. o.

Slika na hrbtni platnici: Jugozahodno pročelje ženske realne gimnazije v Ljubljani (t. i. Mladika), okrog leta 1930. Pred drugo svetovno vojno so na slovenskem ozemlju še obstajale nekatere izobraževalne ustanove, ki so bile namenjene enemu spolu. Fototeka Slovenskega šolskega muzeja, inv. št. 1522.

Naklada: 70 izvodov

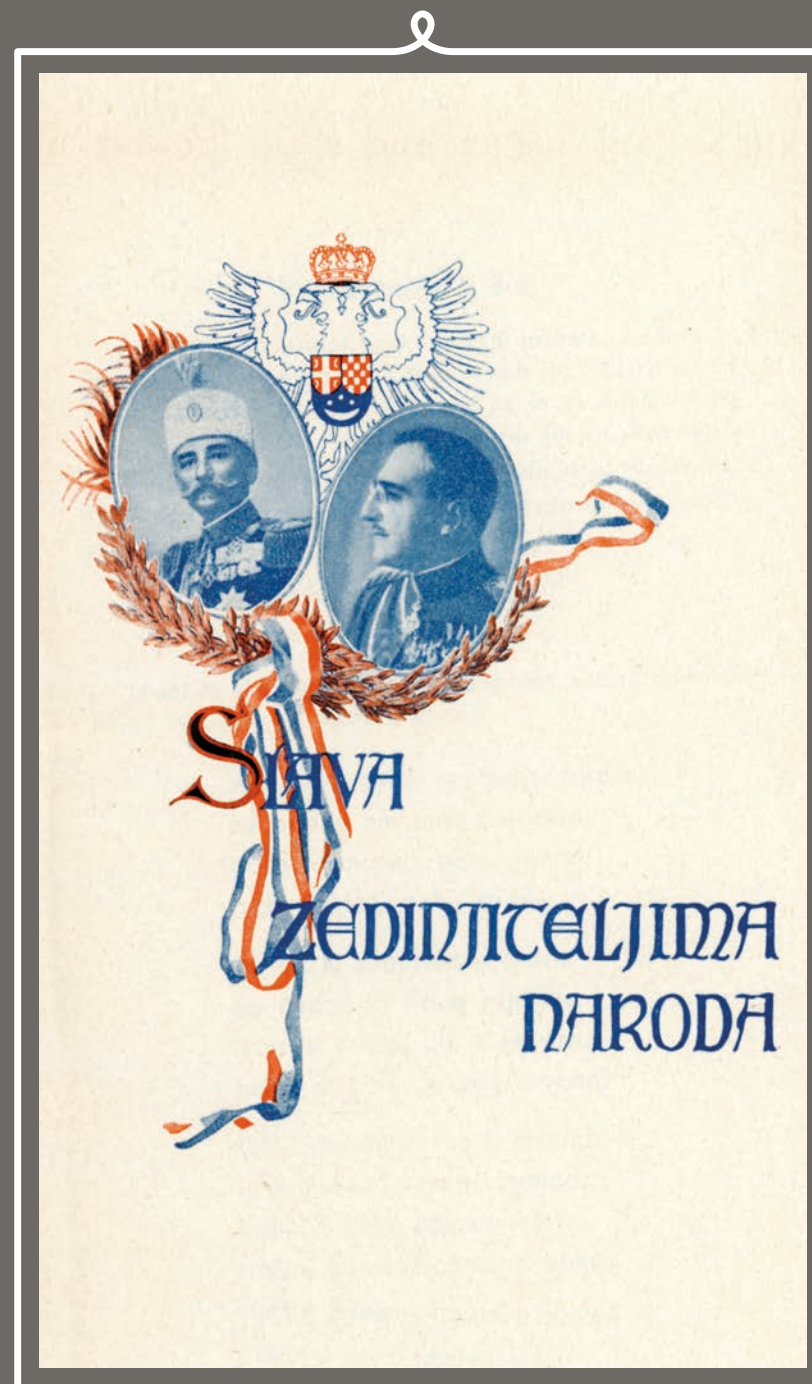
Publikacija muzeja (simpozijška knjižica), št. 181

Ljubljana, marca 2026

Izid publikacije je podprlo

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

Slovenski
ŠOLSKI
MUZEJ